

Markus Wriedt (red.)

Differenz und Wahrheit. Theologische Transformationen konfessioneller Glaubensreflexion zwischen 1750 und 1914 (Christentum in der modernen Welt 7). Tübingen: Mohr Siebeck 2024. 465 sider. 99 €.

Udgivelsen er en samling af artikler baseret på et seminar i Mainz i 2019. Bindets 20 artikler, af hvilke de 18 er på tysk og to på engelsk, fokuserer på, hvordan "teologi" blev konstrueret, kontekstualiseret og appliceret i det "lange 19. århundrede", dvs. tiden mellem fremkomsten af den historisk-kritiske bibellæsning og den liberale protestantisme forud for Første Verdenskrig. Tematisk kommer bidragene godt rundt i de discipliner, der tilsammen udgør den akademiske teologi. Geografisk begrænser de sig til den tysksprogede kontekst med to undtagelser, der forholder sig til dansk materiale.

Perioden er kendetegnet ved, at det, vi i dag kalder for det konfessionelle, træder i baggrunden, dvs. de trosbaserede fremstillinger af læren og de tilsvarende tilgange til indretningen af menneskers private og sociale liv, der voksede ud af 1500-tallets splittelse af den middelalderlige enhedskirke. Det konfessionelle træder i baggrunden, fordi nye livssyn vinder frem i revolutionernes kølvand, fordi pietismen/oplysningen fremhævede det universelle frem for det partikulære, og endelig fordi teologibegrebet opstår som en videnskabelig beskæftigelse med troens indhold, historie og kilder. Samtidig er det en periode, hvor overhovedet begrebet om det konfessionelle opstår, altså en systematisk inddeling i den europæiske kristendoms hovedretninger med partikulære lærebygninger, kirkeforståelser og etikker. Det er altså en brydningstid, hvor gamle opfattelser og nye systemer udfordrer og går i dialog med hinanden. Dette illustrerer artikelsamlingen flot. Jeg vil fremhæve et par eksempler.

Benjamin Dahlkes bidrag omhandler oplysningens prægning af katolsk teologi ved det 19. århundredes begyndelse. Dele af oplysningens afvisning af klassisk katolicisme er velkendte; ligeså er den ultramontanistiske og antimodernistiske teologi, som blev formuleret i forbindelse med Første Vatikanerkoncil i 1869-1870. Men Dahlke slår til lyd for, at 1800-tallets første halvdel rummer paralleller til den i højere grad økumenisk og bibelvidenskabeligt åbne katolicisme, der udviklede sig efter Andet Vatikanerkoncil i 1960'erne. På samme måde som kirkehistorikere har foreslået at se lighedstræk mellem de tidligmoderne denominationer, foreslår Dahlke at tale om en "shared history" mellem denominationerne i 1800-tallet i deres måde at forholde sig til modernitet på.

Lignende toner anslår Johannes Zachhuber i sit bidrag, der redegør for, at 1800-tallets teologier ikke kun delte erfaringen af krise med hinanden. De bidrog også positivt til udviklingen, ikke kun inden for teologiens domæner, men også inden for kunst, litteratur og politik. Et bud på, hvordan det kunne se ud, giver Anna Vind i sit bidrag om Otto Møller, der i en dansk

teologisk og kirkehistorisk sammenhæng er velkendt, men i denne internationale ramme præsenteres som en repræsentant for en grundtvigianisme, der ikke umiddelbart kan jævnføres med den tyske konfessionelle lutherdom. Et andet bud leverer Martin Ohst i sit bidrag om Schleiermacher, hvis protestantismeteorologi netop forsøger at rumme et "hele", som teologien kan og må forholde sig til. Martin Mulsow viser, hvordan den radikale oplysning, der selv hviler på ældre kristne og filosofiske traditioner, får et opsving i den tyske *Vormärz*-tid, der lader Hegels filosofi føre andre steder hen end Schleiermachers syntese. Anselm Schubert gør i et velskrevet bidrag rede for de debatter om Jesus' køn og eventuelle ægteskabelige status, der udsprang i radikale kredse som en direkte aflægger af den lessingske bibelkritiks fokus på mennesket Jesus.

Læseren præsenteres bl.a. også for skiftende erindringskulturer og deres konfessionsbestemte fortolkninger (Tim Lorentzen), for prædikener (Markus Wriedt) og akademisk forlagsvirksomhed (Konrad Hammann) under Første Verdenskrig. Der skal ikke være tvivl om, at det europæiske og i særdeleshed det tyske perspektiv er godt behandlet. Bortset fra enkelte afstikkere til tysktalende områder uden for Kejserriget og til Danmark lades resten af Europa og i øvrigt det globale perspektiv ude af betragtning. Man savner i vid udstrækning kontekster som de britiske øer, Nordamerika, kristen mission uden for Europa og hele den ortodokse verden. Sådanne kontekster kunne have bidraget til en endnu højere grad af detaljerighed og have tegnet et mere retvisende billede af spørgsmålet om teologisk transformation i det lange 19. århundrede. Bogens enkeltstudier og hele værket som helhed fungerer imidlertid som en invitation til videre arbejde.

Mattias Sommer Bostrup